
Syväluotaus

Matti Peltonen

Hayden Whiten käytännöllinen puoli

Hayden White: *The Practical Past*. Northwestern University Press 2014. 117 s. ISBN 978-0-8101-3006-7.

Hayden White jatkaa 1950-luvun yhdysvaltalaisen valtavirran historiateorian arvostelua uudessa artikkelikokoelmassa *The Practical Past*. Se edustaa eräänlaista ”käytännöllistä” käännettä hänen pitkään jatkuneessa, mutta pohjimmiltaan samana pysyneessä argumentoinnissaan, joka alkoi *Metahistory*-teoksessa vuonna 1973.

Toisen maailmansodan jälkeen osassa anglosaksista akateemista historiantutkimusta vaikiintui uusi riisuttu malli vanhasta 1800-luvun saksalaisesta historiateoriasta. Siinä korostettiin historian tulkitsemista uniikeiksi käsitettyjen tapahtumien asettamisena ajalliseen järjestykseen. Eläytyminen ainoana mahdollisena tutkimusmenetelmänä oli joutunut ”huonoon huo-noon”, ja siksi monet historiantutkijat korostivat alkuperäislähteiden positivistista tulkitsemista. Näin he välttivät viittaamisen ”empatiamenetel-

mään”, joka kuitenkin oli ainoa alkuoletusten kanssa yhteensopiva tutkimusmenetelmä. Yhdysvaltalainen historiateoreetikko Maurice Mandelbaum korosti, miten peräkkäiset tapahtumat, vaikka niitä voitiin puuseppien tapaan luonnehtia jopa ”pyrstösaumautuneiksi”, eivät kuitenkaan olleet syy-seuraussuhteessa toisiinsa. Se olisikin ollut mahdotonta historiallisten tapahtumien ainutkertaisuusoletuksen valossa. Siinä tilanteessa eräät historiateoreetikot kysyivät ihmeissään ja täysin oikeutetusti, mikä sellaisten oletusten vallitessa erottaa historiantutkimuksen ja kaunokirjallisuuden toisistaan. Historiallisten tapahtumien ainutkertaisuuden oletuksen purkamisen sijasta White on aina halunnut vastata, ettei sellainen historiantutkimus eroa kaunokirjallisuudesta lainkaan. Siksi historiantutkimuksen tarjoamat tulkinnat ovat hänelle vain kirjoittajiensa keksintöjä, joita voidaan arvioida vain niiden käyttökelpoisuuden mukaan. Historiallisten tapahtumien ainutkertaisuuden oletus on otettu tämänkin esseevalikoiman esipuheessa itsestään selväksi lähtökohdaksi.

Vielä 1960-luvulla Hayden White ei voinut (tai mahdollisesti halunnut) tietää, että Euroopassa historiantutkimus oli niin sanotun metodistaistelun vaikutuksesta hajaantunut jo 1800-luvun lopulta lähtien kilpaileviksi paradigmoiksi (historismin rinnalla esimerkiksi kulttuurihistoria sekä talous- ja sosiaalhistoria, kansantaloustieteen historiallisesta koulukunnasta puhumattakaan). Nämä erilaiset tutkimustraditiot

---

VTT Matti Peltonen työskentelee sosiaalhistorian professorina Helsingin yliopistossa. Sähköposti: matti.peltonen@helsinki.fi.

eivät poikenneet toisistaan vain tutkimuskohteiden valinnassa, vaan myös historioteorian perusasettamuksissa. White ei ole koko uransa aikana pystynyt kommentoimaan asiallisesti selaista historiantutkimusta, joka aikoinaan nousi historismin perusoletuksia vastaan. Siitä on kuvaavana esimerkkinä hänen viittauksensa ranskalaiseen *Annales*-koulukuntaan, jotka tässäkin esseevalikoimassa toistuvat useaan otteeseen. Whiten mukaan esimerkiksi Fernand Braudel ”hylkäsi narratiivisen historian” tämän itse asiasa vain väittäessä, että ”tapahtumahistorian” (toisin sanoen historismin) taustalla on kokonainen historianfilosofinen rakennelma. Uudessa kokoelmassa White esittää väitteensä Braudelin suhteesta narratiiviin viittaamalla Paul Ricoeurin. Tällainen tapa käyttää Ricoeurin työtä on kyseenalainen, sillä tämä esitti *Time and Narrative* -teoksessaan, että Braudelin kerrontatekniikka oli monimutkaisempaa (kuin tavanomainen aristoteelinen alku–keskikohta–loppu-kaava) eikä suinkaan kerronnan hylkäämistä. Ironinen piirre tässä Whiten Braudel-kaunassa on se, että uusien kerrontatekniikoiden omaksuminen kaunokirjallisuudesta tai elokuvasta oli loppujen lopuksi se ainoa uusi asia, joka hänellä oli tarjota historiantutkijoille. Eikä sekään sitten ollut kovin uusi.

Ne historiantutkijat ja historioteoreetikot, jotka vielä 1960- ja 1970-luvun vaihteessa allekirjoittivat – tietoisesti tai tietämättään – huomattavan osan historistisesta teoriarakennelmasta, olivat yhtä vaikeasti puolustettavassa asemassa kuin Hayden White historiantutkimuksen kaunokirjallisuuteen samastamisen edessä. Monet historiantutkijat kehittivät tässä tilanteessa ”litaniapuolustuksen”. Se tarkoittaa luetteloa niistä hyvistä ominaisuuksista, joiden avulla historiantutkija selviää tulostensa totuudenmukaisuuden vahvistamisesta. Niitä olivat esimerkiksi ”solid, substantial and elegant” (J. H. Hexter 1971), ”rational and resourceful, imaginative and conscientious” (Jacques Barzun 1974) tai ”scrupulous and careful and self-critical” (G. R. Elton 1967 ja

Richard J. Evans 1997). White sen sijaan valitsi päinvastaisen linjan ”litaniateoreetikoihin” verrattuna. Hän otti historistisen historiakäsityksen (ilmeisesti kokonaisuudessaan) ainoana mahdollisena historioteoreettisena lähtökohdana ja kiukutteli sitten, että sellaisilla alkuoletuksilla historiankirjoitus näyttää samanlaiselta kaunokirjallisen otteen kanssa.

The Practical Past -kokoelman kaltaisessa lyhyessä tekstissä Whiten kritiikki saa liioitellut mittasuhteet. Kiukuttelun kohteena on historismin teoriaa seuraavien tutkijoiden positivistinen korostus, jota White arvostelee ”pyrkimyksenä tieteellisyyteen” ja ”retoriikan hylkäämisenä”. Nämä kieltämättä omaperäisiä painotuksia sisältävät moitteet ovat tuttuja jo Whiten edellisistä esseekokoelmista. Väite historismista luonnontieteitä jäljittelemään pyrkivänä tutkimuksenhaarana ei ole vakuuttava, etenkin verrattaessa akateemista historiantutkimusta 1800-luvun lopun (kansan)taloustieteen (*economics*) tai yleisen kielitieteen (*linguistics*) omaksumiin strategioihin arvostuksen hankkimisessa. Molemmat hylkäsivät historiallisen tarkastelun ja halusivat menestyä oppiensa yleispätevytydellä. Väite, että historismi ”hylkäsi retoriikan” tarkoittanee, että sillä oli omaperäiset ja julkilausutut retoriset ihanteensa, jotka ovat kyllä historiantutkijoille tuttuja vanhoista metodioppaista, vaikka White ei ole niistä tietävinään.

Pohtiessaan holokaustia käsittelevää muistelmakirjallisuutta historiallisen kerronnan laji-tyyppinä White palaa kysymykseen historiallisen tapahtumien ainutkertaisesta luonteesta toisesta näkökulmasta. Tällöin ilmenee, että White ei ole täysin luopunut 1990-luvulla hahmottelemastaan historiallisen tapahtumien erikoiskategoriasta, 20. vuosisadan ”holokaustisista” tapahtumista (kuten atomipommi, luonnon saastuttaminen, väestöräjähdytys ja hallitusten toteuttamat kansanmurhat), joista hän nyt käyttää nimitystä ”traumaattinen tapahtuma”. Niiden tulkintaa varten, kuten White esitti esseessä *The Modernist Event* (1999), tarvitaan erityinen

tarinan muoto, ”modernistinen tapahtuma” (joka hänelle ainakin elokuvan kohdalla oli fiktion ja dokumentin yhdistämistä). Nyt White ehdottaa vähän laimeammin, että uusin aika (moderniteetti) synnytti historiallisten tapahtumien erityisen kategorian, jonka syntyyn olisi reagoitava historiallisen kerronnan uusilla keinoilla. Hän ei huomaa, että tällainen lukuisten tapahtumien yhdistäminen saman kategorian alle ei ole kaunokirjallista kerrontaa, vaan näiden tapahtumien yhden ominaisuuden (tässä tapauksessa ennen näkemättömän kauheuden tai traumaattisen luonteen) yleistämiseen perustuvaa käsitteellistämistä. Sellainen taas on ristiriidassa historiallisten tapahtumien ainutkertaisuuden olettamuksen kanssa.

Whiten kokoelman uusi idea on tuttu 1930-luvulta Michael Oakeshottin kokemuksen lajien analyysistä, joka oli sukua Whiten suosikin Benedetto Crocen kokemuksen jaotteluille. Oakeshott johti jaotteluistaan kaksi tapaa suhtautua menneisyyteen. Ne olivat kaksi erilaista kokemusta menneisyydestä. ”Historiallinen menneisyys” oli historiantutkijoiden luoma kuva

historiasta. Siinä oli keskeistä pyrkimys totuudenmukaisuuteen: historiankirjoituksen lukija pyrittiin vakuuttamaan tulosten oikeellisuudesta argumentoimalla sen puolesta. ”Käytännöllinen menneisyys” puolestaan oli erilaisissa ideologisissa (esimerkiksi politiikan väitteiden tai uskonnollisten dogmien propagoinnissa) yhteyksissä käytettyä menneisyyttä koskevien käsitysten soveltamista, jossa esitettyjen tietojen totuudenmukaisuudella ei ollut merkitystä. Oakeshottin ”käytännöllinen menneisyys” tulee lähelle Whiten aiemmin korostamaa historian pragmaattista arvottamista. Sellainen historia, jolla on jollekin taholle käyttöä, on hyödyllistä. Muutahan historiantutkimuksesta sisällön kannalta ei voida hänen mielestään sanoa. White sovelsi pragmatismiin perustuvaa historiakäsitystä – ja soveltaa tässäkin valikoimassa – kaikkien historiankirjoitukseen, Oakeshott vain historiallisten fragmenttien ideologiseen tai poliittiseen käyttöön. Kaiken edellä sanotun valossa ei liene liioittelua todeta, että omiin teksteihinsä White suhtautuu johdonmukaisen pragmaattisesti.